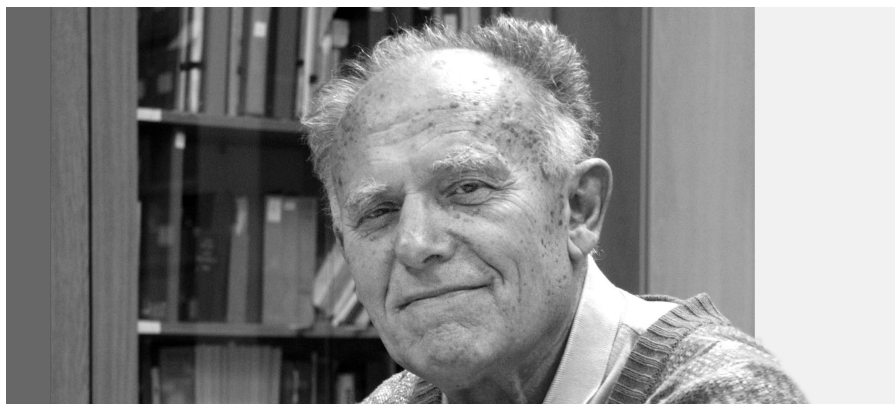

Ob petinosemdesetletnici Franceta Novaka

Prvega novembra minulega leta, na dan, ki je v kmečkem okolju še vedno znan kot praznik vseh svetnikov, je svoj petinosemdeseti rojstni dan praznoval slovenist, jezikoslovec, slovaropisec, v zadnjih desetletjih pa predvsem raziskovalec zgodovine slovenskega jezika, France Novak. Rodil se je leta 1934 v kmečki družini v vasi Gorenji Vrh pri Dobrničju. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu. Po maturi leta 1955 se je vpisal na slavistični oddelek Filozofske fakultete v Ljubljani. Diplomiral je leta 1960 iz slovenskega in srbohrvaškega jezika s književnostmi. Na isti fakulteti je nadaljeval tretjestopenjski študij (smer slovanska etimologija in onomastika). Za magistrsko nalogo *Slovensko jamsko imenoslovje*, ki je ni zagovarjal, je leta 1965 prejel Prešernovo nagrado za študente. Doktoriral je tri desetletja kasneje (1995) s temo *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*.

Službeno pot je pričel leta 1964 na Inštitutu za slovenski jezik pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, kjer se je vključil v pripravo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (dalje SSKJ). Redaktorsko delo je prekinil v času dvakratnega študijskega bivanja v tujini: leta 1965 je bil pet mesecev v Pragi, kjer se je jezikovno in strokovno izpopolnjeval na Filozofski fakulteti Karlove univerze ter na akademijem Inštitutu za češki jezik, leta 1971 pa je mesec dni izpopolnjeval znanje ruščine v Moskvi. Kot avtor in urednik je sodeloval pri pripravi prvih dveh zvezkov slovarja, ki sta izšla v letih 1970 in 1975. Leta 1976 je prestopil iz Leksikološke sekcije v novo sekcijo inštituta, formalno ustanovljeno leta 1975 z namenom, da bi v njej nastajali zgodovinski slovarji, kot prvi med njimi pa *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Delo sekcije je načrtovala in

usmerjala t. i. Komisija za historične slovarje slovenskega jezika, ustanovljena leta 1973. Sestavljala jo je skupina strokovnjakov za leksikološka vprašanja, med katerimi je bil tudi France Novak, predsedoval pa ji je akad. France Bezljaj. Po ukinitvi komisije leta 1987 je France Novak tudi formalno prevzel vodstvo sekcije. Vodil jo je do upokojitve leta 2004.

Z delom na inštitutu je pričel kot asistent. Leta 1972 je bil izvoljen v naziv višji strokovni sodelavec, leta 1983 pa v naziv strokovni svetnik. Upokojil se je z nazivom strokovni sodelavec specialist v humanistiki.

Dela pri zgodovinskem slovarju se je lotil s trdnim prepričanjem, da je za dober zgodovinski slovar, pri katerem si z živo jezikovno izkušnjo ni mogoče pomagati, nujno potrebno popolno ali čim popolnejše gradivo. Do tega spoznanja, ki je usmerjalo tudi njegova nadaljnja slovarska prizadevanja, so ga pripeljale predhodne slovaropisne izkušnje, ob njih pa tudi razgledovanje po domačem in tujem slovaropisju. Na potrebo po trdnem gradivskem temelju slovarja je opozarjal v številnih prispevkih. Veliko njegovega jezikoslovnega znanja, slovaropisih izkušenj in rezultatov namenskih raziskav je vtkanih v *Poskusni snopič Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* (2001; soavtorici sta Majda Merše in Francka Premk), ki razgrinja teoretično in praktično zamisel informativno zelo bogatega slovarja, za katerega je bilo predhodno zbrano popolno gradivo. Sodeloval je tudi pri pripravljalnih delih za *Slovar stare knjižne prekmurščine* avtorja Vilka Novaka, ki so v sekciji potekala v letih 1977–1988, ter pri pripravi poskusnega snopiča zanj (1988). Bil je član redakcijskega odbora, ki je dal dokončno slovarsko podobo Stabejevi preobrnitvi Kastelec-Vorenčevega latinsko-slovenskega slovarja, ter skupine, ki je slovar pripravila za natis (1997).

Tudi po upokojitvi je še več let kot zunanji sodelavec zavzeto sodeloval pri obeh osrednjih slovarskih nalogah, ki sta v prvih dveh desetletjih novega tisočletja potekali v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika: pri pripravi priročnika slovarskega značaja z naslovom *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (2011) in z izdelavo gesel za prvi zvezek slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, ki bo zaobsegel gesla od A do D. Je tudi soavtor predhodno uresničenega popisa besedja slovenskih biblijskih prevodov, objavljenega v *Komentarjih (Kommentare)*, dodanih k faksimilom slovenskih biblijskih prevodov 16. stoletja. Komentarji in faksimili so izšli kot posebna zvezka v okviru mednarodne zbirke *Biblia Slavica* leta 2006. Sodeloval je tudi pri dodelavi redaktorskih načel in z njimi koncepta nastajajočega slovarja, preverjenega z vse večjim številom izdelanih, problemsko različno zahtevnih gesel (prim. Kozma Ahačič idr.: *SSKJ16: priročnik za sestavljanje in vpisovanje gesel. Različica 2016*).

Jubilant je ob inštitutskem delu polni dve desetletji (od leta 1984 dalje) z docentskim nazivom hkrati poučeval sprva na Višji, zatem pa na Visoki upravni šoli, ki od leta 2003 deluje v okviru Univerze v Ljubljani kot Fakulteta za upravo, kjer je več generacij študentov seznanjal s slovničnimi in stilističnimi osnovami jezika poslovnega in uradovnega komuniciranja, hkrati pa tudi z za to področje značilnimi besedilnimi vzorci. Je avtor več različic postopno izpopolnjenega študijskega priročnika z naslovom *Poslovno in uradovno komuniciranje* (zadnja je izšla leta 2004, ponatis 2006). Kot predavatelj in kot mentor pri diplomskih nalogah višje- in visokošolskega študija si je pri študentih prizadeval izoblikovati

»pravi odnos« oz. »pravilno razmerje do jezika«, ki vključuje tudi zavest o nujnosti pridobitve ustreznega jezikovnega znanja, potrebnega za delo na določenem področju (prim. France Novak: *Poslovno in uradovno komuniciranje*, 2004, str. 11). Od leta 1998 do 2009 je slovenski knjižni jezik predaval tudi na Pedagoški fakulteti oz. od ustanovitve dalje na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Že leta 1959 je pričel z objavami (sprva v *Naših razgledih*, kasneje pa v *Sodobnosti* in drugih revijah) krajših prikazov novih literarnih del – domačih in prevedenih. Ocene, ki so v primeru kritike vedno uravnotežene, saj poleg grajanega izpostavljajo tudi tisto, kar je vredno pohvale, razodevajo pretanjen občutek za umetniško vrednost del, v okviru katere je presojal tudi njihovo jezikovno podobo. Tovrstne ocene so postopoma začela nadomeščati poročila o izidu domačih in tujih slovarjev (npr. poročilo o etimološkem slovarju slovenskega jezika, kritični odziv na poskusni snopič SSKJ, odziv na izid tehniškega in gozdarskega slovarja) ter jezikoslovnih del. V letih 1967–1969 je objavil tudi več člankov v *Gospodarskem vestniku* v rubriki *Slovenščina v gospodarstvu*. Spodbudilo jih je aktualno dogajanje v slovenskem knjižnem jeziku, zlasti v poslovnem in uradovnem jeziku kot posebni funkcijski zvrsti. Slednji so se z daljšo prekinitvijo nadaljevali tudi po letu 1989. Krajšim sestavkom so z vse večjo gostoto ter tematskim in problemskim obsegom naglo sledili daljši jezikoslovni članki in razprave. Številne leksikološke in slovaropisne teme, ki jih je obravnaval v kasnejših člankih in razpravah, je v poljudnejši obliki predstavil tudi v nizu oddaj na Radiu Ljubljana (v letih 1967–1976 in 1982–1985) ter v nizu oddaj z naslovom *Slovenščina v javni rabi* (1980–1981) na slovenski televiziji.

Že pregled tematike, ki jo je jubilar obravnaval v začetnih krajših sestavkih, jasno nakazuje smeri njegovega nadaljnjega jezikoslovnega zanimanja ter področja njegovega raziskovalnega dela, napoveduje pa tudi osrednja tematska jedra njegovih raziskav.

Bibliografija dr. Franceta Novaka kaže, da se je raziskovalno ukvarjal s slovenskim jezikom v sedanosti in preteklosti, oboje v tesni povezavi z njegovim strokovnim in pedagoškim delom. Področji, ki sta raziskovalno redko opazneje razmejeni, povezujejo skupna tematska jedra, ki jih uokvirja besedoslovje, znotraj tega pa pogosto tudi pomenoslovje z večpomenskostjo, vrstami pomenskih pojavov in z načini njihovega izražanja. Neposredno v okvir besedoslovja bi bilo mogoče uvrstiti tudi večino Novakovih raziskav, ki se ukvarjajo s slovenskim slovaropisjem in s slovarsko aktualnimi temami, tesneje povezanimi ali zgolj spodbujenimi z njegovim slovaropisnim delom. Tretje tematsko jedro oblikujejo razprave, ki kažejo na jubilarntovo zanimanje za funkcijske zvrsti jezika, zlasti za strokovni jezik z zanj značilnim izrazjem oz. terminologijo. Več njegovih raziskav sodobne rabe slovenskega jezika je vezanih na jezik v gospodarstvu ter na značilnosti poslovnega in uradovnega sporazumevanja.

Novakovim krajšim, kritičnim prikazom novih slovenskih slovarjev s konca šestdesetih let dvajsetega stoletja je kot prvi sledil širši prikaz razvoja slovenske leksikologije in leksikografije (1970), ki so ga v nadaljnjih desetletjih izpopolnjevali problemsko različno naravnani prikazi starejših slovarjev (npr. Pohlinovega, Murkovega, Pleteršnikovega) ter predstavitev leksikoloških in leksikografskih dosežkov reformacije (1988). Na različno zasnovo slovarjev iz tristoletnega obdobja, ki ga

zamejujeta Megiserjev in Pleteršnikov slovar, je posredno opozoril s predstavitvijo njihovega prikazovanja pomenov (2008). V Novakov razvojni in tipološki prikaz slovenskega slovaropisja se uvrščajo tudi njegova razmišljanja o potrebnem obsegu gradiva za zgodovinski slovar ter prikazi pripravljanih del za oba zgodovinska slovarja, pri katerih je sodeloval.

Jezikovnozgodovinske raziskave, ki jih zgovorno napoveduje sestavek *Arhai-zacija v Visoški kroniki*, objavljen v *Jeziku in slovstvu* 1974/75, so v prvi vrsti namenjene slovenskemu knjižnemu jeziku 16. stoletja, občasno pa tudi osebnostim in njihovim delom iz drugih obdobj. Osrednje mesto pripada besedjeslovnim temam, znotraj teh pa pomenoslovju.

V raziskavah, ki zadevajo jezik slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, se ukvarja z različnimi jezikovnimi ravninami, saj vanje – večinoma v okviru besedoslovnih tem – vključuje tudi glasovno, naglasno, pisno, oblikoslovno, besedotvorno, skladijsko in stilno probematiko. Raziskovalno navadno zaobsega celotno obdobje, le izjemoma pa se omejuje na jezik posameznega pisca ali izbrana dela. Posebne prikaze je npr. namenil stavčni tipologiji v Dalmatinovi *Gmajn predgovori čez vso sveto Biblio* (1983/84) ter besedju, značilnem za Trubarjevo delo *Catehismus z dveima izlagama iz leta 1575* (1998). V soavtorstvu (z Majdo Merše in Francem Jakopinom) je nastala razprava *Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov* (1992). Tudi večina razprav, ki jih je Novak objavil v zadnjem petnajstletnem obdobju oz. v obdobju po upokojitvi, je besedoslovnega značaja in večinoma tudi problemsko povezanih z njegovim slovaropisnim delom. Dve izmed njih (2006 in 2011) je spodbudila različna pisna pojavnost predloga v in predpon v- in u- v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja ter zadrege glede njihovega slovarskega prikaza, tretja pa je namenjena prikazu slovarske členjenosti besedja iz istega obdobja glede na (s števnikiškimi besedami ponazorjeno) besedno-vrstnost in pomenskost (2008/2009).

Tematski obseg besedoslovnega raziskovanja besednega zaklada slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja okvirno zarisuje večavtorska razprava z naslovom *Karakteristika besedišča slovenskih protestantov* (1996; soavtorja sta Franc Jakopin in Majda Merše). V njej je (ob upoštevanju različnih pristopov) povzeto dotedanje védenje o protestanskem besedišču glede na področje rabe (našteti je več skupin izrazja: npr. versko s podskupinami, izrazje s kmečkega področja, vojaško, obrtno, šolsko, jezikovno izrazje itd.; ločeno so dodana lastna imena), izvor in razvoj. Našteti so tudi sobesedilno oz. iz besednih zvez prepoznavni značilni pomenski pojavi, omenjena pa je tudi stilna različnost besedja. Obravnavam posameznih problemskih sklopov so namenjene še posebne razprave.

Jedro celotnega Novakovega raziskovalnega dela predstavljajo pomenoslovne teme, zlasti obravnava (samostalniške) večpomenskosti, saj gre za predmet desetletja trajajočega, teoretično poglobljenega in praktično – z gradivom – preverjanega raziskovanja. Analize pomenskih pojavov se z različnih vidikov loteva v številnih razpravah, bodisi na osnovi sodobnega ali v preteklosti uporabljanega besednega zaklada. Disertaciji, v kateri je obravnaval samostalniško večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (1995), je po večletnem dodatnem raziskovanju leta 2004 sledila vsebinsko obogatena monografija z enakim naslovom. V njej so predstavljeni vsi pomenskorazvojni modeli, ki so bili v knjižnem jeziku

16. stoletja aktivni pri tvorbi drugotnih pomenov (metaforizacija, metonimizacija, terminologizacija, natančnejše določanje pomenov, približevanje, poosebitev, besedna igra, frazeologizacija, simbolizacija, primerjava, nastanek priliških pomenov in pomenov, vezanih na liturgična besedila). Večpomenskost obravnava tudi kot enega izmed poimenovalnih načinov v slovenščini, uporabljanega tako v zgodovini slovenskega knjižnega jezika kot v sočasnih funkcijskih zvrsteh, zlasti v strokovnem jeziku.

Tretje tematsko področje, s katerim se je prav tako ukvarjal polnih pet desetletij, predstavlja funkcijska zvrstnost jezika z različnimi pojavnimi oblikami in z raznovrstno problematiko. V monografiji z naslovom *Poslovni in uradovalni jezik* (1980) je povzel in zaokrožil svoje dotedanje raziskovanje poslovnega in uradovalnega jezika. Posameznim vprašanjem s tega tematskega področja je tudi kasneje namenjal posebne raziskave in prikaze (npr. leksikalnim spremembam v slovenskem poslovnem in uradovalnem jeziku, ki kažejo odvisnost od sprememb zakonodaje (1996), vlogi večpomenskosti pri strokovnem jeziku (1998), vprašanjem stilistike (2000) v poslovnih in uradoválnih besedilih).

Zanimanje za strokovni jezik je neposredno vodilo k raziskavam zanj značilne terminološke problematike. V posebni razpravi (1982) je predstavil slovensko jamsko terminologijo, predhodno obravnavano v magistrski nalogi. V razpravah, v katerih se ukvarja z jezikom izbranih del iz preteklosti, je hkrati izpostavil in predstavil izrazje različnih strok: npr. matematično (ob Pohlinozem delu *Bukovze fa rajtengo* iz leta 1750 (1986)), čebelarstvo (ob Dajnkovi knjigi *Čelarstvo* iz leta 1811 (1998)), alpinsko (ob Thumovi *Alpinski terminologiji*, ki je nastajala v tridesetih letih 20. stoletja (1987)), botanično in medicinsko (ob Kolihherjevem rokopisu o rastlinskih zdravilih iz leta 1750 (1984)), pravno (na osnovi rabe v *Slovenskem glasniku* v obdobju 1858–1868 (1982)) itd. Prikaza raznovrstnega izrazja v jeziku slovenskih protestantskih piscev se je loteval v različnih razpravah (npr. 1996, 1998, 2007).

Na posamezna, jezikoslovne pozornosti vredna domača in tuja dela ter dogodke se je s krajšimi informativnimi sestavki odzival tudi v kasnejših desetletjih (npr. s prikazom dela Pavleta Zdovca *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem* (1997); z vsebinskim prikazom dvanajstega mednarodnega slavističnega zborovanja v Krakovu leta 1997, ki se ga je tudi sam udeležil (1998); z zelo temeljitim, problemskim prikazom dela slovaškega jezikoslovca Rudolfa Kucharja *Právo a slovenčina v dejínách* (2000), ki posredno zadeva tudi vse osrednje teme njegovega lastnega raziskovalnega in poklicnega dela; s kratko predstavitevijo *Poskusnega snopiča Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* (2001) in z daljšim, vsebinsko izčrpnim poročilom o jezikoslovnem simpoziju *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja*, ki ga je ob petstoti obletnici Trubarjevega rojstva priredil Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, itd. Za *Mohorjev koledar* (1990) pa je v počastitev stote obletnice rojstva Frana Ramovša pripravil zgoščen prikaz njegovega življenja in dela (1990). Njegova bibliografija nadalje kaže, da je večkrat nastopil tudi v recenzentski vlogi.

Bibliografija Franceta Novaka posredno kaže tudi na njegovo zvestobo in pripadnost rodni Dolenjski. Poleg raziskovalnega ukvarjanja z jezikom Trubarja in Dalmatina kot obeh osrednjih piscev 16. stoletja, ki sta bila rojena na Dolenjskem, jo razkrivajo tudi druga dela: med njimi npr. fonološki opis govora vasi Bučke,

ki ga je po metodologiji OLA izdelal skupaj z Jakobom Riglerjem; sodelovanje pri izdelavi priročnika *Slovenska krajevna imena* (1985) v vlogi informatorja za imena iz Občine Trebnje; objava prikaza Pleteršnikovega slovarja v reviji *Rast*, ki jo izdaja občina Novo mesto (1994), itd.

Rezultate svojega strokovnega in raziskovalnega dela je predstavljal v razpravah in člankih, objavljenih v strokovnih revijah, zlasti v *Jeziku in slovstvu*, *Slavistični reviji*, *Jezikoslovnih zapiskih*, v reviji *Slavia Centralis*, pa tudi v zbornikih, ki so sledili simpozijem in drugim strokovnim srečanjem z domačo ali mednarodno udeležbo, prirejenimi v Sloveniji, bivši Jugoslaviji ali v tujini (npr. v Zagrebu, Beogradu, Sarajevu, Dubrovniku, Novem Sadu, Mostarju, Krakovu itd.).

Raznovrstno in plodno je bilo tudi Novakovo delo, ki ga je opravljal kot zelo aktiven član Slavističnega društva Slovenije, v letih 1992–1996 pa tudi kot njegov predsednik. V tej vlogi je zavzeto in predano opravljal številne naloge, tako tiste, ki so se kazale kot trenutno aktualne, kot tiste, ki jih je narekovala dolgoročna skrb za slovenski jezik. Med drugim je bil eden izmed pobudnikov zamisli o zapisovanju besednega zaklada v posameznih krajih. Vsebinsko, v grobih obrisih pa tudi metodološko, jo je prvič predstavil v reviji *Traditiones* (1994), drugič pa v okviru slavističnega zborovanja (1997). Bil je tudi pobudnik in (so)organizator okroglih miz, namenjenih obravnavi strokovnih vprašanj. V šestih publikacijah Slavističnega društva Slovenije iz obdobja 1993–1997 se pojavlja v vlogi urednika ali sourednika. Kot odgovoren član društva je prevzel tudi zahtevno uredništvo povzetkov za 13. mednarodni slavistični kongres, ki je bil leta 2003 v Ljubljani.

V minulih petih, zelo delavnih desetletjih je bil aktiven tudi na drugih področjih. V času predsedovanja Slavističnemu društvu Slovenije je bil po funkciji tudi član Delovne skupine za jezikovno načrtovanje in jezikovno politiko pri Odboru za kulturo, šolstvo in šport Državnega zbora Republike Slovenije. V letih 1996–1999 je bil član Upravnega odbora ZRC SAZU, v obdobju 1997–2011 pa član uredniškega odbora *Jezikoslovnih zapiskov*, glasila Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša.

Raziskovalno, poklicno, predavateljsko in strokovno delo Franceta Novaka jasno kaže na zelo dejaven, zavzet in odgovoren odnos do slovenskega jezika. Prepričanje, da je materni jezik nenadomestljivo, dragoceno izrazno sredstvo, pa potrjuje tudi njegov lastni govor, zlasti živahne pripovedi, vezane na preteklost in sedanost, ki jih rad vpleta v pogovor in ki jih pritajeno barvata dolenjska melodika ter posamični narečni izrazi, ohranjeni iz mladosti.

Naj bo pričujoči zapis, ki skuša le okvirno zarisati obseg jubilentovega raziskovalnega in strokovnega dela, hkrati tudi skromna zahvala za njegov prispevek slovenskemu jezikoslovju, še posebej zgodovinskemu.

Dr. Francetu Novaku ob minuli življenjski obletnici iskreno čestitamo. Želimo mu, da bi ji sledilo še veliko zdravih, vedrih in lepih let, še posebej pa, da bi mu dejavnost, ki ji v zadnjem obdobju namenja največ časa in ki jo sam šaljivo predstavlja z besedami »malo čitam in malo berem«, prinašala čim več zadovoljstva ter ohranjala živahno in odzivno misel, zlasti ob jezikoslovni tematiki in problematiki.

Majda Merše

majda.merse@guest.arnes.si